

2. DÜŞÜNME TÜRLERİ VE ÖĞRETİM

Yrd. Doç. Dr. Şenay YAPICI

Bölüm Hedefi

- Düşünme türlerinin özelliklerini analiz edebilme
- Stajda ve öğretmenlikte düşünmeye dayalı öğretim anlayışını uygulamaya yönelik model oluşturma
- Stajda ve öğretmenlikte düşünmeye dayalı öğretim anlayışını uygulamada kararlılık

Giriş

Düşünme, amacı ve taşıdığı beceriler açısından çeşitli biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Yaratıcı düşünme, karar verme, sorun çözme, eleştirel düşünme, alanyazında tanımlanan düşünme türlerine örnek olarak gösterilebilir (Güven ve Kürüm, 2008)

Günümüzün bilgi toplumu, eleştirel düşünme becerilerine sahip olan, mevcut düşünme sistemlerinin dışına çıkarak bağımsız düşünebilen, paylaşımcı, edindiği bilgileri hayata geçirebilen ve böylece bireysel ve toplumsal gelişimi sağlayacak bireylerin yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu da ancak eleştirel düşünebilen, edilgin olmayan, aktif ve araştırmacı bireylerin yetiştirilmesi ile mümkündür (Özden, 1998: 94).

Eleştirel düşünme, kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize bir zihinsel süreçtir (Cüceloğlu, 1993: 255).

Son yıllarda Türkiye’de de "düşünme becerilerinin öğretimi" nin önemi artmıştır. Ayrıca düşünme türlerine dayalı öğretim yaklaşımının önemi ve uygulamadaki örnekler de artmıştır. Bu nedenle öğretmen yetiştirme eğitiminde de bu konuya yer vermek gerekmektedir.

2.1. Eleştirel Düşünme

Eleştirel düşünme hakkında tam bir görüş birliği olmamakla birlikte, *Eleştirel düşünme*; birden fazla boyutlu ve değişik türde bilgi, beceri ve tavır içermektedir. Diğer düşünme çeşitlerinde az ya da çok işe koşulan, onlarla ortak yanı bulunan, ana işlevi ölçütler ya da standartlar çerçevesinde değerlendirme yapmak olan karmaşık zihinsel bir süreçtir.

Eleştirel düşünme genel tanımıyla; problemi, kanıtları ve çözümleri mantıksal ve sistematik olarak inceleyerek, sonuçların değerlendirilmesidir (Şahinel, 2002).

Cüceloğlu, eleştirel düşünmenin normal düşünme süreçleri üzerine kurulu olduğunu ve bireyin kendini geliştirerek eleştirel düşünmeye ulaşabilmesi için aşağıda belirtilen üç temel adımı atması gerektiğini ifade etmektedir (Cüceloğlu, 1993: 256-257). Bunlar;

a) Kişi düşünce sürecinin bilincine varmalı. Düşünceyi kendi başına olan, insan denetiminin dışında bir süreç kabul edecek yerde, düşünce sürecinin bilincine varmalı ve bilinçli olarak yön verebileceğini bilmeli. Bu girişimci tutumu gerektirir.

b) Kişi başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilmeli. Başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilen kişi, kendi düşünce süreçleri ile karşısındakinin düşünce süreçlerini karşılaştırma

olanağına kavuşur. Karşısındakinin kullandığı düşünce stratejilerini ve sonuca ulaşmak için kullandığı adımları inceleyen insan, kendinin daha etkili düşünmesine olanak sağlar. Bu yaklaşım kişinin kendi kalıplarının bilincinde olmasını ve onların dışına çıkarak yeni görüşlere kendini açık tutmasını gerektirir.

c) Öğrendiği bilgileri günlük yaşamında uygulamalı. Uygulama olmadan eleştirel düşünme alışkanlığı elde edilemez. Eleştirel düşünmeyi sürekli uygulayan kişi, farkında olmadan, eleştirel düşünmeyi zamanla alışkanlık haline getirir.

“California Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği” kapsamında tanımlanan *yedi eğilim* şöyledir(Kökdemir, 2003):

- ✓ Doğruyu arama: Seçenekleri ya da birbirinden farklı düşünceleri değerlendirme. Bu eğilime sahip kişiler gerçeği arama, soru sorma, kendi düşüncesine ters olan veriler karşısında bile nesnel davranma davranışlarını gösterirler.
- ✓ Açık fikirlilik:Kişinin farklı yaklaşımlara karşı hoşgörülü ve kendi hatalarına karşı duyarlı olması. Bu eğilime sahip bireylerin, herhangi bir karar verirken başkalarının görüşlerini de dikkate aldıkları belirtilmektedir.
- ✓ Analitiklik:Sorun çıkabilecek durumlara karşı dikkatli olma ve zor sorunlar karşısında bile akıl yürütme ve nesnel kanıtları kullanma.
- ✓ Sistematiklik: Örgütlü, planlı ve dikkatli araştırma. Bu eğilime sahip bireylerin bilgiye dayalı ve belli bir süreci izleyen bir karar verme eğilimi içinde oldukları ifade edilmektedir.
- ✓ Kendine güven: Bireyin kendi akıl yürütme süreçlerine duyduğu güven.
- ✓ Meraklılık: Herhangi bir çıkar ya da beklentisi olmaksızın bilgi edinme ve yeni şeyler öğrenme isteği.
- ✓ Olgunluk: Zihinsel olgunluk ve bilişsel gelişim.

R. Ennis 'e göre eleştirel düşünme becerisine sahip *bireylerde bulunması gereken özellikler* şunlardır(Ennis, 1985):

1. Esneklik: Doğru olarak gözükse bile, aksine kanıtlar bulununca yargısından vazgeçer.
2. Sabır: Herhangi bir zorluk veya engelle karşılaştıklarında hemen vazgeçmezler. Zorlukları ve engelleri çözebilecek bir yol buluncaya kadar uğraşırlar ve çözüm için beklerler.
3. Düşünerek Hareket Etme: Çözüm yollarını denemediği önce üzerinde tartışarak ne olduğunu ve neye yaradığını anlamaya çalışırlar. Herhangi bir konuşma yapmadan ya da yazmadan önce düşünürler.
4. Açık Niyetlilik: Kelimeleri siyah – beyaz, iyi – kötü gibi görürler.
5. Özerklik ve Bağımsızlık: Eleştirel düşünen biri karar vermekten kaçınmaz. Kendisini motive edebilir ve meraklıdır. Kendi kendisine düşünmekten kaçınmaz.

2.1.1. Eleştirel Düşünmenin Öğretimi

Öğretmenlerin eleştirel düşünme öğretiminde uyması gereken başlıca esaslar şunlardır(Uysal,1998):

- Güvenli bir öğrenme ortamı oluşturma,

- Öğrencilerin düşüncelerini izleme,
- Katılımcı düşünmeyi cesaretlendirme,
- Cevaplardan ziyade soruları öğretme,
- Olayların ve cevapların birbirine bağımlılığını öğretme,
- Çok yönlü bakış açısı kazandırma,
- Duyarlılık oluşturma,
- Düşünceleri üzerinde hareket etme fırsatı sağlama,

Eleştirel düşünmeyi öğretmenin Hannel ve Hannel'e göre 7 adımı vardır(Akt. Akinoğlu,2001):

1. Bilgiye göz atmak (Tanımlama ve Etiketleme):Öğretmen, öğrencilere önlerindeki bilgiyi tanımalarını sağlayacak sorular sorar.
2. Benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek (Karşılaştırma / Bağlantı Kurma):Öğretmen, öğrencilerin ellerindeki bilgiyi karşılaştırmalarını sağlayacak sorular sorar.
3. Genel temayı ve ilişkileri bulma (Sınıflandırma / Bütünleştirme / Ön Özetleme):Öğretmen, öğrencilere, farklılıklarını ve benzerliklerini buldukları bilgilerin sınıflandırılmasını sağlayacak sorular sorar.
4. Şimdi ne yapıyoruz? (Sonuç Çıkarma):Öğretmen, öğrencilerin derste ne yapmalarının istendiğini çözümlenmelerini sağlayacak sorular sorar.
5. Doğru cevaplama (Kanıtlama):Öğretmen, öğrencilerden kanıtlarla desteklenmiş cevaplar ister.
6. Benzer durumlara uygulama (Çıkarımda Bulunma / Projelerde Uygulama):Öğretmen, öğrencilerden derste öğrendikleri yeni bilgiyi farklı bir şekilde uygulamalarını ister.
7. Ne öğrendik? (Özetleme): Öğretmen, öğrencilere bu dersin ne öğrettiğini sorar. Dersin başından sonuna kadar yer alan tüm öğelerin listelenerek dersin bir kez daha özetlenmesi sağlanır.

Düşünme gücünün geliştirilmesinde, dikkat edilecek hususlar(Munzur,1999):

1. Öğretmenin özellikle kendi alanında düşünme gücünü geliştirilmesi için, öğrettiği konuları iyi bilmesi gereklidir. Ancak bu yeterli değildir. Öğretmen, öğrettiği konuları, problem çözme ve eleştirel düşünme gücünü geliştirmede bir araç olarak kullanabilmek için değişik yollar arar.
2. Sınıf atmosferi ne kadar iyi, korkuyu ve kaygıyı azaltıcı ise, sınıftaki öğrencilerin düşünme bakımından kendilerine olan güvenleri o ölçüde artacak ve böylece eleştirel düşünme gücünün gelişmesi için yollar açılmış olacak.
3. Başarılı örnekler kadar hatalar da düşünme gelişiminde yararlı fırsatlar olarak değerlendirilebilir. Hatalar doğru düşünmeyi engelleyici olarak değil, doğru düşünmeye yol açıcı fırsatlar olarak ele alınmalıdır.
4. Ön yargı, taraf tutma, dogmacılık ve aşırı duygusallık gibi düşünmeyi olumsuz yönde etkileyecek durumlar engellenerek öğrencilerin olumlu ya da başarılı deneyimler edinmeleri sağlanmalıdır.

*Sonuç olarak;*önemli olan şey öğrencinin kendisine ait bir görüşünün olması ya da olayla, olguyla ilgili olarak "nasıl" bir yargılama yapacağı ve "nasıl" bir karar vereceğini öğrenmesidir. Bunun için öğrencinin *ileri bir zeka seviyesine* sahip olması gerekmez. Bu beceriler uygulamaya konur ve

deneyimler artırılırsa eleştirel düşünme sonradan öğrenilebilir ve bilinçli çabalar ile herkeste gelişebilir.

2.2.Yaratıcı Düşünme

Yaratıcı düşünme; buluş yapabilmeyi destekleyen, yenilik arayan ya da eski sorunlara yeni çözümler getiren ve özgün düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlayan bir düşünme biçimidir.

Zeka araştırmalarında, Guilford, yaratıcı düşünmeyi üç önemli faktörle ilişkili bir özellik olarak tanımlamıştır. Bu özellikler(Akt. Söğüt, 2009): akıcılık, esneklik ve orijinalliktir. *Akıcılık*, problem için uygun birçok alternatif çözüm geliştirme becerisidir. *Esneklik*, problem çözümünde yaklaşımları değiştirme becerisidir. Örneğin her biri farklı bir strateji gerektiren matematik problemlerinin çözümünde mekanizmayı değiştirme becerisi gibi. *Orijinallik* ise yeni ya da özel çözümler geliştirme becerisi olarak tanımlanır. Yaratıcı düşünceye sahip insan; kendine güvenir, kendisini sever, sınırlarını bilir, farklı düşünür, empati kurar, deneyimlerden yararlanır, sıra dışıdır, yasa ve sosyal normlara karşı eleştireldir, kendi değerler sistemi vardır, yalnızlığı sever, özgürlükçüdür, arayış içindedir, herkesten farklı alışkanlıkları vardır, hata yapmaktan korkmazdır, meraklıdır, risk alır, soru sorar(Yapıcı,2008).

Yaratıcı düşünme, daha önce aralarında ilişki kurulmamış nesnelere ya da düşünceler arasında ilişki kurulması durumudur. Burada göz önünde tutulması gereken nokta, yaratıcı düşünmenin zaten var olan nesnelere ve düşüncelerden yola çıktığıdır. Yaratıcı düşünme hayal gücü gerektirir ve insanı pek çok olası yanıt, çözüme ya da düşünceye götürür. Yaratıcı düşünme süreçleri; bilgi beceri, değerler, tutumlar ve kişisel özelliklerin birleşiminin zekanın boyutları üzerine temellenmesinden oluşur. Zekanın boyutları; dilbilimsel, müzikal, bedensel, matematiksel, uzamsal, bireysel, bireylerarası ve doğa olarak sıralanır (Üstündağ,2003: 79).

Eleştirel - Yaratıcı Düşünme Karşılaştırma (Söğüt, 2009)

Eleştirel düşünme	Yaratıcı düşünme
<ul style="list-style-type: none">belli ilke ve kuralların uygulanması ve verilen anlatımların gerçekliği ve tutarlılığı ile ilgilenir.var olan yöntem ve kuralların uygulanmasını ilke olarak kabul eder.	<ul style="list-style-type: none">mevcut ilke ve kuralları reddeder, yeni bir düşünce, yeni bir ürün, yeni bir bakış açısı ya da düşüncelerin yeniden düzenlenmesiyle ilgilenir.var olan yöntem ve kuralların uygulanmasını kasıtlı olarak reddeder.

Yukarıdaki karşılaştırma, eleştirel bir kimsenin yaratıcı olamayacağına da ürettiği/oluşturduğu şeyin eleştirel olamayacağı anlamına gelmez.

2.2.1. Yaratıcı Düşünme ve Öğretim

Eğitim sürecinde, çocukta yaratıcılığının geliştirilebilmesi için okulun şu düşünceyi içselleştirilebilmesi gerekir: "her çocuk yaratıcı olabilir"

Yaratıcı olma sürecinde, yaratıcılığa olan inanç kadar, sevgi ve yönlendirmenin de katkısı olduğu bilinmelidir (Eriç, 1998). Yaratıcı düşünce, hayal gücü gerektirir ve insanı pek çok muhtemel cevaba, çözüme ya da düşünceye götürür (Rawlinson, 1995).

Yaratıcı bir öğrenme-öğretme ortamı için, öğrencilerin yaratıcılıklarını sergileyebilecekleri serbest düşünme alanları yaratılmalı ve bu desteklenmelidir. Bunun için okuldaki iki önemli temel aracın nasıl kullanıldığına ilişkin olarak, yaratıcılık ya desteklenebilir ya da kösteklenebilir. Bu iki temel araç; ders kitabı ve ölçme aracıdır(Yapıcı,).

Yaratıcı Düşünme Öğretimi ÖRNEKONUŞAN RESİMLER ETKİNLİĞİ(Ergün,)

Yaratıcı öğretmen etkinliklerikategorisinde tanımlanabilecek bu etkinlikte, öğrencilerin resim ya da karikatür üzerinde düşünceüretmeleri ve sorunu çözmeleri istenmektedir.

Duyu organlarından olan gözle, özellikle zihinsel düşünme sürecine sokulan öğrencilerin, genellikle resimler üzerindeki ayrıntılara odaklanmaları, davranışsal yanlışlıkları ya da doğruları belirlemeleri ya da tamamıyla resimden farklı yaratıcı düşünce üretmeleri istenir.

2.3.Yansıtıcı Düşünme

Yansıtıcı düşünme, etkili öğretim yöntem ve tekniklerinden birisidir.Yansıtıcı düşünme; bir şüphe (zihin karışıklığı) ile başlayıp, şüphe durumunu açıklığa kavuşturacak sürekli bir araştırma sürecidir ve bu süreçte kişilerin yeniliğe açık olmaları gerektirmektedir.

Yansıtıcı düşünme;eleştirel düşünebilen, anlayışlı, becerikli ve kalıp yargılardan bağımsız düşünebilen öğretmenlerin,kendilerini sorgulamalarına “ben ne yaptım?, ne yapıyorum?, yaptıklarım ne ifade etti?” gibi kendilerine yönelik sorgulamadan oluşan bir düşünme biçimidir.

Yansıtıcı düşünme bazı aşamalardan sonra gerçekleşmektedir(Aydın ve Çelik, 2013):

Hatırlama (Recall-R1): Bireyin yaşantılarını tanımlaması, açıklaması ve gözlemediğiveya öğrendiği yolları taklit etmesidir.

Akla Uydurma (Rationalisation-R2): Bireyin edindiği deneyimler arasında benzerlik ve farklılıkları bularak, bunların sonucundan kendince yeni bir yol ve yöntem çıkarmasıdır.

Yansıtma (Reflectivity-R3):Bireyindeneyimlerini, daha sonra oluşabilecek yeni bir durum için değerlendirmesi,kullanması ve sonuçların öğrenci başarıve davranışları üzerindeki etkisini farklı

açılardan görebilmesidir.

Yansıtıcı öğretimde Öğretmen(Aydın ve Çelik, 2013);

- (a) uygulamanın teknik yeterliliğine olduğu kadar, amaç ve sonuçlarına da dikkat etmelidir.
- (b) kendi uygulamalarını sürekli izlemeli, değerlendirmeli ve düzeltmelidir.
- (c) öğretimde yüksek standartları ve sürekli gelişimi desteklemek için, kanıta dayalı araştırma yöntemlerinde yeterli olmalıdır.
- (d) açık fikirlilik, sorumluluk ve içtenlik özelliklerine sahip olmalı.
- (e) araştırma yöntemleri konusunda bildiklerini önemsemeli.
- (f) mesleki gelişimini sağlamak için sürekli öğrenmeli, meslektaşlarıyla iletişim kurmalı ve işbirliğine girmeli.
- (g) öğrenme ve öğretme etkinliklerini yaratıcı bir biçimde düzenlemelidir.

SORULAR

S.1. Yukarıda verilen düşünme türleri arasındaki ilişkiyi önem derecesine göre nasıl sıralayabiliriz?

S.2. Seçtiğiniz düşünme türüne dayalı branşınızla ilgili bir ders stratejisi hazırlayınız.

Kaynakça

Akinoğlu, O. (2001). *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Fen Bilgisi Öğretiminin Öğrenme Ürünlerine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara .

Aydın, M., Çelik, T. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Becerilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 34 (Temmuz 2013/II)*, ss. 169-181

Cüceloğlu, Doğan. (1993). *İyi Düşün Doğru Karar Ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Ennis, R. (1985). Goals for critical thinking curriculum. A. Costa (Ed.), *Developing Minds* Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Eriç, M. (1998). *Kültür Ve Yaratıcılık*, İstanbul: Kazancı Kitap Tic. A. Ş.

Güven, M., Kürüm, D. (2008). Öğretmen Adaylarının Öğrenme Stilleri İle Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişki (Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma), *İlköğretim Online*, 7(1), 53-70, 2008. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>

- Kazancı, Osman. (1989) *Eđitimde Eleştirel Düşünme ve Öğretimi*, İstanbul: Kazancı Matbaacılık.
- Kökdemir, D. (2003). *Belirsizlik Durumlarında Karar Verme ve Problem Çözme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özden, Yüksel. (2000). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara, Pegem- A.
- Munzur, F.(1999). *Türk Dili ve Edebiyat Ders Kitaplarında Eleştirel Düşünme Eğitim Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Rawlinson, J. G. (1995). *Yaratıcı Düşünme Ve Beyin Fırtınası*, (Çev.:O. Deđerimen), İstanbul: Rota Yayın.
- Söğüt, B. Ö. (2009). *Öğrencilerin ve Matematik öğretmenlerinin Eleştirel düşünme becerilerini Kazanmaya yönelik görüşleri*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Şahinel, Semih.(2002). *Eleştirel Düşünme*. Ankara: Pegem- A Yayıncılık.
- Uysal, A. (1998). *Sosyal Bilimler öğretim yöntemlerinin eleştirici düşünme gücünün gelişmesindeki rolü*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Üstündağ, Tülay. (2003). *Düşünme Çeřitleri*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Yapıcı, M. (). Okul ve Yaratıcılık,

